

УДК 159.923

ПОПЕЛЮШКО Роман Павлович

кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології та педагогіки Хмельницького національного університету

ЕТАПИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ КОМБАТАНТА В РОЗРІЗІ ГЕНЕТИКО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ

На підставі науково-практичного дослідження в статті викладені результати аналізу етапів розвитку особистості комбатанта в розрізі генетико-психологічної теорії. Були розглянуті питання, що пов'язані з поняттям особистість у даній теорії та її структури. Також були висвітлені такі етапи розвитку особистості, як: зародження існування, вступ у життя, поява можливості продовжувати життя, драма зрілості, драма кінця.

Ключові слова: *особистість, структура особистості, генетико-психологічна теорія, комбатант, етапи розвитку особистості.*

Постановка проблеми. Події, що відбуваються на сході України, травмують психіку як комбатантів, так і мирного населення. Військові дії є значним за своєю якістю психотравмуючим фактором, що негативно впливає на особистісні характеристики особистості. І глибина цього впливу залежить від різних зовнішніх і внутрішніх факторів. Одним з факторів, на нашу думку, є той життєвий шлях, який пройшла особистість (моральні установки, освіта, життєвий досвід, кризові періоди розвитку особистості і т.д.). Саме структурні елементи та віхи в розвитку особистості, на нашу думку, дають їй можливість протистояти чи швидше відновлюватись після впливу такого психотравмуючого фактору, як війна.

Засновник генетико-психологічної теорії академік С.Д. Максименко розглядає структуру особистості як цілісність, що включає в себе всі психічні і непсихічні складові особистості. І вона не є їх простою сумою, а становить нову особливу якість, форму існування психіки людини. Поняття структури особистості в генетико-психологічній теорії логічно впливає з поняття цілісності, адже цілісність являє собою, перш за все, узгоджену й гармонізовану систему окремих частин, які, власне, й утворюють її [2].

Виходячи з структури особистості, яка була запропонована С.Д. Максименком, ми вважаємо, що особистість комбатанта слід розглядати з позиції вузлових моментів онтогенезу людського існування. Врахування цих вузлових моментів розвитку особистості комбатанта буде дуже корисним для побудови ефективних моделей реадaptaційної та реабілітаційної роботи з учасниками бойових дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Академік С.Д. Максименко у своїх наукових пошуках щодо проблематики, яка пов'язана з етапами розвитку особистості в розрізі генетико-психологічної теорії, звертався до праць закордонних, радянських й українських вчених, а саме: Б.Г. Ананьєва, В.І. Вернадського, Л.С. Виготського, В.П. Зінченка, О.Г. Ковальова, Г.С. Костюка, О.М. Леонтєва, К.К. Платонова, С.Л. Рубінштейна, Д.В. Ушакова, В. Джемса, Р. Кеттелла, А. Маслоу, Р. Мея, Г. Олпорта, К. Роджерса, В. Франкла, З. Фрейда, К.-Г. Юнга та ін. Аналіз праць цих науковців настановив вченого на думку про важливість виділення одиниці аналізу цілісної структури особистості, але С.Д. Максименко водночас зауважує, що в особистості не можна виокремити одну одиницю аналізу.

Останнім часом велика увага теоретиків і практиків приділяється удосконаленню шляхів фізичної та психологічної реабілітації комбатантів. Але немає достатньої кількості досліджень, що висвітлюють значення етапів розвитку особистості комбатантів при наданні їм психологічної допомоги. Тому дуже важливо повернути погляд науковців та практиків до генетико-психологічної теорії, де розглядаються саме ці аспекти, що, в свою чергу, призведе до аналізу сучасних психотерапевтичних підходів у ракурсі даної теорії та знаходження ефективного поєднання їх при наданні психологічної допомоги та проведенню реабілітаційних заходів з комбатантами, які зазнали віддалених наслідків стресогенних впливів.

Мета статті: здійснити теоретико-практичний аналіз етапів розвитку особистості комбатанта в розрізі генетико-психологічної теорії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для того, щоб розглянути етапи розвитку особистості комбатанта в розрізі генетико-психологічної теорії, необхідно спочатку зосередитись на поняттях «особистість» та «структура особистості» в цій теорії.

Отже, виходячи з положень генетико-психологічної теорії С.Д. Максименка, структура особистості розуміється як наслідок ортогенезу й визнається вченим як об'єктивна реальність, що втілює внутрішні особистісні процеси. Також, ця структура відображає логіку цих процесів і є підпорядкованою їм. Водночас, з погляду генетичної психології, вона є результатом діяльності цих процесів. Структура особистості виникає як втілення функції, як орган цієї функції, а її виникнення, в свою чергу, призводить і до зміни самих функцій. Отже, структура особистості тісно пов'язана з процесом її становлення і вона є одночасно результатом становлення, його умовою і фактором подальшого розвитку особистості [2].

Відводячи ортогенезу у психічному розвитку особистості велику роль, вчений зауважує, що в людини ускладнення досягає такого рівня,

що в її психіці може концентруватися весь її світ, або ж, інакше кажучи, людина здатна завдяки цьому охопити весь світ. На думку С.Д. Максименка, це і є особистість, адже вона уособлює в собі все буття [2].

Одним з важливих генетико-психологічних аспектів розуміння структури особистості є те, що вона завжди перебуває в русі. Особистість змінюється, розвивається, але цей розвиток відбувається в межах форми, а структурні компоненти і структура цілісності особистості залишається протягом всього терміну її життя незмінною.

Академіком С.Д. Максименком детально розглядаються конкретні варіанти психологічної структури особистості. Вчений висуває власний варіант структури особистості, яка включає такі окремі підструктури, як: біопсихічна підструктура; індивідуальні особливості психічних процесів; досвід; спрямованість; здібності [3].

Також вчений додає до них чотири «дійсні одиниці аналізу» (грані), які, на відміну від перерахованих вище, є набагато більш динамічними та не мають окремої локалізації, тобто вони охоплюють всю особистість [1]. Тут С.Д. Максименко веде мову про такі грані, як внутрішній світ особистості, характер, психічні стани та психологічне здоров'я особистості. Остання грань, ставиться вченим в ряд змістових одиниць структури особистості. Виходячи з положень генетико-психологічної теорії, структура особистості складається з дев'яти змістових одиниць – п'яти підструктур і чотирьох наскрізних динамічно-плинних загальних якостей, які визначають дійсну неоднорідну за складом структуру особистості [3].

Вчений визнає існування особистості явищем доцільним. При цьому, на його думку, особистість не «придумує», не «винаходить» доцільність, не «наділяє» нею природу, а реально створює доцільність свого існування в природі, частиною якої є людина. Особистість, яка здійснює цілепокладання у свідомій діяльності, у великій сукупності особистостей, у безмежності часу існування поколінь, є дійсним доцільним моментом, в якому змінюються природні явища і природна сутність. На думку вченого, особистість змінює природу, але не лише в діяльності. Вона змінює її самою своєю сутністю і існуванням. Особистість – це певна форма існування природи, природного, в якій воно тісно переплетене із соціально-культурним та являє собою особливу, неповторну біосоціальну єдність, яка саморефлексує. Існування особистості якимось неймовірним, унікальним чином вбирає в себе не лише природу як єство, а й увесь світ. Особистість, на думку вченого, не просто природна, вона сама природа, вона сам «світ» в нескінченості можливостей і напрямів, глибин і вершин існування. Як вважає С.Д. Максименко, саме це створює особливу тканину доцільності світу, в яку вплетене життя людини. Так, на його думку, виникає онтологія її існування – «драма» [1].

Академік С.Д. Максименко зауважує, що саме цей драматичний аспект людського існування дає особистості можливість рефлексувати власне існування. Адже особистість може вибирати, переживати, керувати, змінювати та зустрічатися з його кінцевим характером оскільки вона істота природна. В цьому, на думку вченого, і полягає головна драма людського життя [2].

У своїх наукових пошуках етапів розвитку особистості С.Д. Максименко додає до особистісної рефлексії, драматургію існування, яка також висвітлювалась у філософсько-психологічних творах таких мислителів, як В.С. Висоцький, Ф.М. Достоевський, О.М. Леонт'єв, С.Л. Рубінштейн, А. Маслоу, З. Фрейд, К.-Г. Юнг. Учений акцентує свою увагу на тому, що при цьому здійснюється складний, цілісний, емоційно насичений аналіз всього особистісного буття, аналіз драматичного життя особистості, яке передбачає футурогенну концепцію, тобто звернення особистості в майбутнє, завжди, від самого початку і до самого завершення [2].

Ми погоджуємося з думкою С.Д. Максименка про те, що рівень драматизму є одним із важливих показників рівня розвитку особистості. Тут мається на увазі драматизм долі, драма життя, драматизм самої особистості, тому що ми завжди думаємо про скінченність існування й про здійсненність. Вчений вважає, що драма завжди духовна, і що б не відбувалося в нашому повсякденному житті (зрада, заздрість, образа, сварка), все є драмою й передбачає духовне захоплення. Також, дуже суттєвим є те, що драма пов'язана не лише з усвідомленням скінченності існування, але й з усвідомленням власних особистісних меж: драма в тому, що особистість, не може піднятися над собою і стати вищою за себе. Особистість може й не підніматися, і тоді перед нею постає драматизм нездійсненого. Але в будь-якому разі, усвідомлюючи свою неспроможність, обмеженість, слабкість і залежність, особистість звертається до свого внутрішнього світу і працює з ним. Особистість в цьому разі стає сильнішою, вищою, кращою. І не настільки вже важливо, в якій формі і як особистість буде це робити: переглядаючи кінофільми, читаючи книги, слухаючи музику, думаючи, виховуючи дитину, роблячи добро своїм близьким і прощаючи їх, досягаючи професійних чи особистісних вершин. Головне в цьому процесі, щоб це була праця, складна, дискомфортна, тривала. Як вважає С.Д. Максименко, особистість повинна примушувати працювати свій розум і свої почуття для того, щоб, з'єднавшись у суперечливій, нерозривно поєднаній парі, вони створили людське – народжений особистістю суб'єкт життя [3].

На думку академіка С.Д. Максименка, у своєрідній неповторності життя кожної особистості можуть бути виділені, об'єктивно суперечливо-драматичні вузлові моменти розвитку людського існування [2]. Науковець виділяє такі етапи розвитку особистості, як

зародження існування, вступ у життя, поява можливості продовжувати життя, драма зрілості, драма кінця. Ці етапи більш детально ми розглянемо нижче.

Першим етапом, в розвитку особистості, на думку С.Д. Максименка, є етап зародження існування людського індивіда та підготовка його до життя в цьому світі. Цей етап розвитку особистості передбачає багато дійових осіб, інтересів, смислових шарів та питань. При розгляді цього етапу необхідно враховувати наступні аспекти: чи був зачатий індивід у коханні, чи була бажана й очікувана ця дитина, чи перебували батьки у шлюбі, чи були готові батьки до народження дитини, як взаємодіяла мати з ще ненародженим дитям і т.д. Все це є дуже важливим, оскільки в цей час дитина вже бере від світу дуже багато як матеріального, так і нематеріального. На зовнішні впливи дитина відповідає світові, звичайно, як може. Тобто для неї є важливим, як чекають на неї, про що говорять і думають, до чого готуються. Якби і щоби не думала, не відчувала ця ще ненароджена істота, але вона вже активна, тобто вибирає місце, де і як їй буде зручніше, заявляє про себе, виражаючи свої стани. Вона начебто готується, тренується зустрітися з майбутніми драматичними віхами свого життя.

На цьому етапі розвитку особистості, необхідно ще враховувати й те, що це ще й драма жінки-матері, все життя якої відтепер буде іншим. До того ж вона відчула, зрозуміла таке, про що не можна було і здогадуватися – це стан існування вдвох. У випадку, якщо її очікують, ця ще ненароджена дитина вже структурує відношення, середовище тощо. Якщо її не очікують (вона не бажана дитина, мати звинувачує себе в чомусь стосовно неї, негаразди у міжособистісних стосунках з батьком дитини, не сприйняття соціумом цієї вагітності тощо), вона нічого цього не робить і тоді чахне вже в утробі як неочікувана, непотрібна, зайва. Такою ця дитина й прийде в цей світ, уже пройшовши першу драму свого існування, яка може проявитися у світлих і радісних тонах чи, навпаки, у сумних і лякливих [3].

Вище перераховані факти дають змогу спеціалістам, які організовують реабілітаційну роботу комбатантів, що отримали психологічні травми під час бойових дій, проаналізувати вихідні положення зародження особистості комбатанта. Тобто, позитивний чи негативний початок існування особистості комбатанта дає можливість більш ефективно побудувати реабілітаційний процес, враховуючи не тільки особливості отриманої психотравми, а і той несвідомий багаж, який присутній у комбатанта із самого зародження.

Другим етапом розвитку особистості, на думку вченого, є етап *вступу у життя*, тобто коли індивід приходить в цей світ, щоб створити своє власне життя. Дитина має увійти в цей світ, зробити його своїм і вона формує в собі свій внутрішній світ, привласнюючи

зовнішній. Цей процес формування доволі важкий для неї, тому що суперечить її естеству та внутрішній природі. Тому, дитина створює гру як світ фантазій, своїх переживань. Через гру дитинна зберігається й розвивається, перестаючи бути самотньою. Дитина створює свій власний міф: казки, метафори. Ігрові міфи стають для неї реальною умовою та джерелом, а також рушійною силою власного розвитку, оскільки вони і є тією реальністю, в якій вона вільна й вільно розвивається. Так, на думку С.Д. Максименка, народжується особиста творча рефлексія.

На даному етапі розвитку драма дитини полягає ще й у тому, що вона вже є соціально зрілою, але не сприймається такою оточуючими. Однак, зрілість дитини не викликає сумнівів в тому розумінні, що вона вже існує і здійснюється в нескінченному привласненні досвіду. Але цей етап розвитку ще незрілої особистості містить в собі аспект і відбиток «іншого». Тобто саме тут «інший» вперше стає дзеркалом для особистості, в якому дитина бачить і його, і себе. Це відображення є початком виникнення та розвитку власного Я та власного внутрішнього світу дитини [3].

Спіраючись на положення, що були викладені вище, ми можемо зробити висновок, про те, що особистість комбатанта, який отримав психотравму, може мати як позитивно сформоване Я та внутрішній світ, так і деформовані ще на етапі вступу у життя ці компоненти особистості. Виходячи з цього, можна припустити, що реабілітаційний процес буде проходити більш ефективно у тих військовослужбовців, в яких відбулось позитивне формування особистісної рефлексії, власного Я та внутрішнього світу. А з іншими необхідно попередньо провести психотерапевтичну корекційну роботу з певної трансформації цих елементів, а вже потім, ґрунтуючись на позитивних результатах корекційної роботи, включати в загальний процес психологічної реабілітації.

Наступним, третім етапом розвитку особистості в генетико-психологічній теорії є етап появи можливості продовжувати життя. Цей етап відбувається через відтворення собі подібних, тобто відбувається дійсна драма існування особистості. Біологічне в особистості дуже потужно заявляє про себе. Виникає потреба в переструктуруванні, зміні внутрішнього і зовнішнього світу для себе. Особистість відчуває в собі цю силу, цю можливість, цей потяг і вступає в дуже відповідальний момент своєї життєвої драми. Розгортається драматична необхідність у тому, щоб особистість обов'язково дізналася, що передбачає цей потяг. В цей етап свого розвитку нагальними для особистості стають питання міжособистісної симпатії та антипатії (тобто суперечлива єдність тваринного й людського). Драматизм даної ситуації загострюється ще й тим, що реально, насправді у цьому є сенс – поява нового життя, але актуально

в цьому не має сенсу, тому що особистість в цьому віці ще не переживає за нього і дуже далека від нього.

Ще одним компонентом зовнішньої реальності для особистості на цьому етапі свого розвитку є потенційні статеві партнери та друзі з їх різним життєвим досвідом (справжнім чи вигаданим). Також надзвичайно важливими є рішення, які приймає особистість в колективі та її дорослість (реальна чи вдавана).

Ще одним дуже важливим аспектом цієї драми є неусвідомлювані стилеві особливості подальшої сексуальної поведінки особистості. Перед нею постають питання, пов'язані з тим, чи буде відбуватися поєднання її сексуального зв'язку з людськими почуттями, такими як любов, теплота, доброта, краса, відвертість, відкритість, прозорість, повага. А з іншого боку, існує можливість, що цього зв'язку з людськими почуттями може просто не існувати. Тоді для особистості стосунки і тим паче секс будуть просто бездуховним і дріб'язковим засобом самоствердитися, одержати задоволення, забутися, випробувати, ризикнути і врешті решт просто задовольнити на певний час настирні імпульси внутрішніх органів. Складним для особистості на цьому етапі розвитку постає питання пізнання себе й іншої «тієї самої» людини, у їх біологічно-соціальної взаємодії. Пізнати їх як спільні, так і окремі особливості, бажання, можливості отримувати і віддавати і тощо. Питання про перспективи, людяність, самореалізованість її майбутніх дітей є доволі актуальними для особистості в цей період, тому що відповіді на них залежать великою мірою від того, як і з ким ці діти були зачаті [3].

При розгляді даного етапу розвитку особистості комбатанта в розрізі генетико-психологічної теорії під час проведення психопрофілактичних та психокорекційних заходів з подолання психологічної травматизації, отриманої ним під час бойових дій, необхідно брати до уваги такі параметри біологічного та соціального світу комбатанта, як попередня кількість статевих партнерів (проявляється у поєднання чи не поєднанні її сексуального зв'язку з людськими почуттями); сімейний статус (є наслідком позитивного поєднання її сексуального зв'язку з людськими почуттями); внутрішньосімейний психологічний клімат (проявляється в міжособистісній симпатії чи антипатії); наявність, кількість, історія виникнення дітей та особливості реалізації дітей на даний момент (проявляється у перспективах, людяності та самореалізації його дітей); власні можливості комбатанта по допомозі та підтримці своєї сім'ї (проявляється у рішеннях, які приймає особистість в колективі та у її реальній чи вдаваній дорослості). Ці параметри допоможуть психологам чи іншим спеціалістам скласти певну матрицю комбатанта для впровадження більш ефективних корекційних чи компенсаторних заходів.

Четвертим етапом розвитку особистості, за С.Д. Максименком, є драма зрілості, оскільки дорослим є той, хто чинить, вибирає, відповідає. На думку вченого, в цьому є якась безвихідність і водночас пафос, оскільки фактично кожен крок особистості – це рішення, яке призводить до руху до чогось чи від чогось, до самовизначення та самоефективності.

Особистість завжди перебуває на роздоріжжі, перед вибором, що водночас і захоплює, і пригнічує її, і надихає, і лякає. Цей вибір може передбачати щось дуже гарне й приємне, а особистість повинна відмовитись від нього. Зріла особистість повинна шукати компроміси, знаходити їх. Але настає певний момент, коли потрібно вирішувати, чи зможе особистість в запалі пристрасті зробити кроки, «забувши» на певний час про свою дорослість і відповідальність. Згодом обов'язково настане час, коли особистість повинна відповісти за те, що вона «забула» про свою дорослість і відповідальність, собі, своїй сутності, своєму існуванню, а значить, у якомусь розумінні, й усьому світу [3].

Під час аналізу особистості комбатанта необхідно вияснити та врахувати у подальшій реабілітаційній роботі кількісні та якісні показники тих моментів (а бойові умови передбачають безліч таких моментів), коли в запалі пристрасті (позитивної чи негативної) були зроблені кроки, що призвели до нехтування комбатантом своєю дорослістю і відповідальністю. Також необхідно з'ясувати, до яких особистісних психотравмуючих наслідків це вже призвело чи ще призведе.

На думку С.Д. Максименка, останній етап розвитку особистості, який має назву драма кінця, закінчення, набуває сильного соціального звучання. Відбувається відхід винятково-неповторної особистості, а їй самій стає боляче полишати цей світ. Драма кінця відбувається і з особистістю, і начебто поза нею. Це соціальне, сутнісне буття забарвлене емоціями людей, які схиляються перед мертвим тілом, створює справжній портрет тієї особистості, яка пішла із життя. А життя цієї особистості перетворюється на драму для оточуючих, оскільки вони втратили цю людину. В цьому випадку соціум ще більше починає усвідомлювати біологічне в собі, і тоді відбувається повернення в прогностичну рефлексію того, що відбулося: померла інша людина, завершився плін її життя, а початок її згасання став початком іншого буття.

Необхідно ще раз підкреслити велич соціального ества для розуміння того, що драматична ситуація може відбутися лише тоді, коли ця особистість – померла, і цей факт стає початком рефлексії іншого: індивідуального, особистісного, історичного. Драма кінця вбирає в себе особливості життєвого буття, які були окреслені особистісним сенсом діяльності померлої особистості. Тобто, це її ставлення до своїх близьких, друзів і найголовніше – до своїх дітей і

своїх батьків. А головною тезою цього етапу розвитку особистості виступає ставлення до іншого [3].

Комбатанта в ракурсі даного етапу розвитку особистості необхідно розглядати з урахуванням таких факторів, як попередня кількість втрачених рідних, близьких та побратимів (військові дії збільшують відсотковий показник даного фактору); особисте ставлення до померлих людей (історія відносин, значимість цих людей для життя комбатанта, особливості смерті цих людей); особистісні переконання комбатанта щодо власної смерті (атеїстичний чи релігійний аспект); власне прийняття факту своєї майбутньої смерті (проявляється у професійній чи особистісній самореалізації, якості та кількості моральних чи матеріальних статків, які відійдуть його родині тощо).

При побудові матриці комбатанта цей етап розвитку його особистості є доволі важливим для проведення реабілітаційних заходів із відновлення фізичного чи психічного здоров'я. Важливість даного етапу полягає в тому, що в ньому проявляється ставлення комбатанта до своїх близьких, друзів, побратимів і найголовніше – до своїх дітей і своїх батьків. Саме це ставлення і позитивне його забарвлення є величезним ресурсом для особистості комбатанта.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, необхідно зазначити, що розроблена академіком С.Д. Максименком генетико-психологічна теорія особистості неповторно й евристично розкриває сутність її народження, розвитку та існування – як справжнього «дива», як дійсної «точки світу», в якій відображається та рефлексується весь світ особистості і де вона отримує імпульс для свого розвитку. В даній теорії доволі продуктивним виявилось поєднання двох шляхів: наукового пошуку та біології людини. Дане поєднання може призвести до значних зрушень у наукових поглядах на людину, її духовне та особистісне. Все це, утворює унікальну перспективу для подальшого розгортання теоретико-практичних досліджень особистості комбатанта в розрізі даної теорії та буде сприяти побудові більш ефективних реабілітаційних програм з усунення віддалених наслідків стресогенних впливів на комбатантів.

Список використаних джерел

1. Максименко С.Д. Генетическая психология (методологическая рефлексия проблем развития в психологии) / С.Д. Максименко. – М. : Рефл-бук, К. : Ваклер, 2000. – 320 с.
2. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості: Наукова монографія / С.Д. Максименко. – К. : ТОВ «КММ», 2006. – 256 с.

3. Максименко С.Д. Психологія особистості: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / С.Д. Максименко, К.С. Максименко, М.В. Папуча ; за ред. С.Д. Максименка. – К. : ТОВ “КММ”, 2007. – 296 с.

Р.П. Попелюшко

ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ КОМБАТАНТА В РАЗРЕЗЕ ГЕНЕТИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ

На основании научно-практического исследования в статье изложены результаты анализа этапов развития личности комбатанта в разрезе генетико-психологической теории. Были рассмотрены вопросы, связанные с понятием личность в данной теории и её структурой. Также были освещены следующие этапы развития личности: зарождение существования, вступление в жизнь, появление возможности продолжать жизнь, драма зрелости, драма конца.

Ключевые слова: личность, структура личности, генетико-психологическая теория, комбатант, этапы развития личности.

R. Popeliushko

STAGES OF DEVELOPMENT OF PERSONALITY OF COMBATANTS IN THE CONTEXT OF GENETIC-PSYCHOLOGICAL THEORY

Based on scientific and practical research in the article the analysis of the individual combatant stages of development in the context of genetic-psychological theory are represented. It is known that military action is a stressful factor that negatively affects the personal characteristics of the individual. The depth of this influence depends on different external and internal factors. One factor is the way of life of personality (moral precepts, education, life experience, personal development crisis periods, etc.). These structural elements in the development of personality give it an opportunity to resist or to recover faster after the exposure of such traumatic factors as war.

The aim of this article was to make theoretical and practical analysis of the stages of development of the individual combatant in the context of genetic-psychological theory. Where are considered issues which are related with the concept of personality in this theory and its structure. The following stages of personal development were described: the origin of existence, entry into the life, the appearance opportunity to continue life, drama of maturity, end of the drama.

Was defined that this theory leads to significant changes in academic views on man, his/her spiritual and personal life. This creates a unique perspective for the further development of theoretical and practical studies of the combatant and will help to establish more effective rehabilitation programs to eliminate the long-term effects of stress on combatants.

Key words: personality, structure of personality, genetic-psychological theory, combatant, stages of personality development.

Надійшла до редакції 26.05.2016 р.